

Maria Pietras

Młodzież wobec problemu bezrobocia : zmiany w świadomości

Chowanna 1, 50-56

1995

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 1995	R. XXXVII (XLVIII)	T. 1 (4)	s. 50—56
------------	--	---------------	-----------------------	-------------	----------

Maria PIETRAS

Młodzież wobec problemu bezrobocia Zmiany w świadomości

Wprowadzenie

Absolwenci szkół różnego typu poszukujący swej pierwszej pracy stanowią obecnie w Polsce jedną z największych grup osób zagrożonych bezrobociem (por. B a ñ k a, 1992). Bezrobocie wśród młodzieży spowodowane jest splotem wielu czynników, przede wszystkim kryzysem ekonomicznym. Ważny czynnik stanowi również niedostosowanie rozmiarów i struktury kształcenia pracowników do obecnych potrzeb gospodarki. Okazuje się, że zawody, które kilka lat temu wydawać się mogły atrakcyjne i gwarantowały zatrudnienie, w obecnych warunkach społeczno-ekonomicznych nie dają takich szans młodemu człowiekowi. Na skalę bezrobocia wśród młodzieży wpływają też procesy demograficzne. Do roku 2000 przewidywany jest wzrost liczby młodych ludzi w wieku 15—18 lat, co prognozuje zwiększenie bezrobocia wśród młodzieży (por. G m y t r a s i e w i c z, P a s t w a, 1991).

Konsekwencje braku pracy są w każdej grupie wiekowej niezwykle bolesne — przejawiają się zarówno w sferze materialnej, jak i psychologicznej, społecznej oraz zdrowotnej (por. np. J a h o d a, 1982; F u r n h a m, 1988). Niemniej w przypadku osób młodych wskazuje się na pewne szczególne negatywne następstwa braku pracy (por. np. G u r n e y, 1981; D o n o v a n i O d d y, 1982; F e a t h e r, 1982; F u r n h a m, 1984, 1988). Brak pracy m.in. opóźnia oraz zniekształca proces wchodzenia w życie zawodowe, a nawet uniemożliwia osiągnięcie pewnych kwalifikacji zawodowych, do

których niezbędna jest praktyka w danym zawodzie. Brak możliwości podjęcia pracy w wyuczonym zawodzie może nawet spowodować faktyczną utratę osiągniętego przygotowania zawodowego. Bezrobocie młodych utrudnia również proces ich usamodzielniania się ekonomicznego i społecznego, często uniemożliwia podjęcie dorosłych ról (np. małżonka, rodzica) oraz zdobycie określonego statusu społecznego. W przypadku młodych osób przedłużające się bezrobocie wyrządza nieodwracalne szkody, uniemożliwiająca dalszy rozwój i hamując proces krystalizacji osobowości, powodując zaburzenia w rozwoju emocjonalnym i społecznym oraz sprzyjając rozwojowi zachowań dewiacyjnych bądź patologicznych (por. np. *D o n o v a n i O d d y*, 1982).

Problem i metoda badań*

Na przełomie 1990 i 1991 roku przeprowadzono badania dotyczące percepcji bezrobocia przez młodzież przygotowującą się do podjęcia pierwszej pracy (por. *P i e t r a s*, 1991). Był to początkowy okres występowania tego zjawiska w Polsce i wówczas stosunkowo niewiele młodych osób miało bezpośrednie doświadczenia z negatywnymi skutkami pozostawania bez pracy. W 1991 roku po raz pierwszy absolwenci kończący naukę zasilili grupę bezrobotnych w Polsce. Badania te powtórzono w 1993 roku (por. *N o w i c k a-L i p a*, 1993). Miały one na celu uchwycenie zmian w spostrzeganiu bezrobocia — w miarę jego trwania i narastania — przez kolejne roczniki młodzieży przygotowującej się do podjęcia pracy zawodowej. Pytania problemowe dotyczyły:

- orientacji młodzieży kończącej naukę w 1991 i 1993 roku w rozmiarach bezrobocia w Polsce,
- jej poglądów, opinii na temat bezrobocia,
- odczuć młodzieży związanych z możliwością bycia bezrobotnym,
- oceny własnych szans znalezienia pracy po ukończeniu szkoły i działań zwiększających te szanse,
- zamiarów działania w przypadku braku pracy po ukończeniu szkoły.

Badania przeprowadzono wśród młodzieży kończącej szkoły na różnych szczeblach edukacji, dających odpowiednie przygotowanie zawodowe. Byli to:

* Szerzej wyniki badań przedstawione zostały w artykule: *Percepcja bezrobocia przez młodzież, która ukończyła naukę szkolną w roku 1991 i 1993*. „Kołokwia Psychologiczne” 1993, nr 2.

- studenci ostatnich lat uczelni wyższych,
- uczniowie ostatnich klas średnich szkół zawodowych,
- przyszli absolwenci zasadniczych szkół zawodowych.

Łącznie zbadano 621 osób z województwa katowickiego: 321 osób w roku 1991 (151 kobiet i 170 mężczyzn) oraz 300 osób w roku 1993 (153 kobiety i 147 mężczyzn). W badaniach zastosowano kwestionariusz ankiety, zawierający kilkanaście pytań — głównie otwartych — dotyczących percepcji bezrobocia.

Wyniki badań

1. Wiedza młodzieży o rozmiarach bezrobocia. Okazuje się, że zarówno w 1991 roku, jak i 2 lata później jedynie nieco mniej niż 1/3 badanej młodzieży znała w miarę trafną liczbę bezrobotnych w Polsce. W obydwu grupach badanych wyraźna była tendencja do zaniżania liczby osób pozostających bez pracy (1/4 w 1993 roku i nieco mniej niż 1/3 w roku 1991). Wielu uczniów i studentów podawało odpowiedzi nieprecyzyjne (np. „dużo”, „dokładnie nie wiem”) lub w ogóle ich nie udzieliło (52% w 1991 roku i 25% w 1993). Jest to zastanawiające, biorąc pod uwagę regularne informacje o liczbie bezrobotnych podawane przez środki masowego przekazu. W przypadku młodzieży badanej na początku 1991 roku można by przypuszczać, że być może była ona wówczas mało zainteresowana problemem bezrobocia. Nie mówiło się bowiem wtedy wiele o młodych bezrobotnych — dopiero ten właśnie rocznik miał być pierwszym, zasilającym w poważnym stopniu rzeszę bezrobotnych w Polsce. Trudno tę hipotezę utrzymać w przypadku kończących naukę w roku 1993, będących trzecim z kolei rocznikiem młodych zagrożonych bezrobociem. Być może ich mała wiedza o skali bezrobocia wynika z obronnego unikania informacji o tym zagrożeniu. Potwierdzeniem takiej interpretacji może być fakt, że młodzi ludzie w 1993 roku istotnie częściej niż ich koledzy 2 lata wcześniej przewidywali znaczny wzrost bezrobocia, a więc prawdopodobnie odbierali je jako większe zagrożenie (52% osób w 1993 roku i 32% w 1991 roku). W roku 1991 większość badanych optymistycznie przewidywała jedynie minimalny wzrost liczby bezrobotnych (około 60%), podczas gdy w roku 1993 takich prognoz dokonało jedynie 36% badanych.

2. Poglądy młodzieży na temat bezrobocia. W okresie ponad 2 lat zauważa się zmiany w poglądach młodzieży na temat bezrobocia w Polsce. O blisko połowę zmalała w 1993 roku liczba przyszłych absolwentów spostrzegających bezrobocie jako zjawisko normalne (16,5% w 1991 roku

i 10% w 1993 roku). Zdecydowanie mniej jest też osób uznających je za zjawisko potrzebne czy wręcz konieczne (27,5% w roku 1991 i 8,7 w 1993). Ten spadek akceptacji bezrobocia wiąże się prawdopodobnie z tym, że młodzi ludzie coraz wyraźniej dostrzegają negatywne konsekwencje pozostawania bez pracy.

3. Odczucia młodych ludzi związane z możliwością nieotrzymania pracy. Większość badanych uczniów i studentów na pytanie o to, czy zastanawiali się nad możliwością pozostania bez pracy po ukończeniu szkoły, odpowiedziała twierdząco, zarówno w 1991, jak i 1993 roku. Prośbę o opisanie związanych z tym odczuć pozostawiła jednak bez odpowiedzi około 1/3 osób w każdej z grup.

Badani, którzy podjęli próbę określenia własnych odczuć, stosunkowo często wskazywali na strach, poczucie bezradności i „bycia oszukanym” (ponad 1/4 osób w 1991 i 1993 roku). Istotna różnica pomiędzy młodymi kończącymi naukę w 1993 roku a tymi, którzy przygotowywali się do opuszczenia szkoły 2 lata wcześniej, wystąpiła w 1 przypadku. Otóż w 1991 roku aż 24% badanych uczniów i studentów deklarowało postawy dość optymistyczne, „nie przejmowało się” wizją własnego bezrobocia („jakoś będzie”, „nie przejmuję się”, „jakąś pracę zawsze znajdę”), podczas gdy w 1993 roku liczba takich optymistów zmalała do 12%.

4. Ocena szans znalezienia pracy po ukończeniu szkoły. Młodzi ludzie proszeni byli o oszacowanie (w %) swoich szans znalezienia pracy w wyuczonym zawodzie po ukończeniu szkoły oraz o ocenę szans znalezienia jakiegokolwiek pracy. Okazuje się, że w 1993 roku wzrosła o około 10% liczba tych, którzy oceniali szanse znalezienia pracy w swoim zawodzie bardzo nisko, jak i tych, którzy oceniali je wysoko. Zmalała natomiast istotnie liczba osób lokujących swoje szanse w przedziale 51—75% oraz niezdecydowanych czy też nie potrafiących odpowiedzieć na to pytanie. W miarę trwania bezrobocia następuje zatem coraz większa polaryzacja opinii i ocen młodych ludzi.

Uzasadniając oceny małych szans znalezienia pracy, przyszli absolwenci z roku 1991 częściej wskazywali na niewłaściwe przygotowanie zawodowe, wyniesione ze szkoły (13,5% w 1991 roku i 5,6% w 1993). Natomiast uzasadniając wysokie szanse znalezienia pracy, młodzi ludzie w 1993 roku nieco częściej niż ich koledzy 2 lata wcześniej odwoływali się do pozytywnych właściwości indywidualnych (np. przedsiębiorczości, kompetencji — 25% w 1993 roku i 17% w roku 1991). Częściej też wskazywali na większe szanse dzięki znajomościom, „układowi”, rodzinie (14% w 1993 roku i 3% w 1991 roku). Podobne tendencje, tzn. ujawnianie bardziej sprecyzowanych poglądów przez młodzież na temat sytuacji na rynku pracy w 1993 roku, zauważyć można w ocenie szans znalezienia jakiegokolwiek pracy po ukończeniu szkoły. Wśród młodzieży kończącej szkołę

w tym roku wzrosła liczba osób bardziej zdecydowanie oceniających swoje szanse jako wysokie lub niskie, zmalała natomiast grupa tych, którzy nie potrafili odpowiedzieć na to pytanie lub lokowali swoje szanse w środkowym przedziale ocen.

Interesujące jest to, że w 1993 roku ponad trzykrotnie więcej młodych osób widziało swoje szanse znalezienia jakiegokolwiek pracy we właściwym wykorzystaniu pewnych właściwości indywidualnych, takich jak operatywność, spryt, fachowość, inteligencja itp. (6% badanych w 1991 roku i 20% w roku 1993).

5. Działania podejmowane w celu zwiększenia szans znalezienia pracy. Zarówno w 1991 roku, jak i 2 lata później około połowa badanych osób poszukiwała informacji o możliwych miejscach pracy dla siebie kilka miesięcy przed zakończeniem kształcenia. Większość młodych ludzi (około 80% w każdej grupie badanych) prowadziła również rozmowy na ten temat z rodziną, przyjaciółmi czy znajomymi.

W 1993 roku młodym ludziom zadano dodatkowo pytanie o to, czy już teraz podejmują jakieś działania, inne niż poszukiwane informacji o miejscach pracy, zwiększające szanse znalezienia zatrudnienia. Nieco ponad 40% badanych potwierdziło podejmowanie tego rodzaju działań. Najczęściej wymieniano dokończanie się na różnego rodzaju kursach (np. komputerowych, językowych), by uzupełnić kwalifikacje, których nie zapewnia szkoła (ponad 20% osób).

6. Zamiary działania w sytuacji braku pracy po ukończeniu szkoły. Młodzieży formułowała różnorodne plany działania w sytuacji, gdy nie otrzyma pracy po ukończeniu szkoły. Najczęściej deklarowano gotowość zmiany kwalifikacji, chęć wyuczenia się nowego zawodu oraz poszukiwania innej pracy — w 1991 roku osób zgłaszających takie zamiary działania było istotnie więcej niż w roku 1993 (50% w 1991 roku i 35% w roku 1993). Świadczy to o dużej elastyczności młodych ludzi. Wielu z nich nie bierze prawdopodobnie pod uwagę dodatkowych kosztów i czasu potrzebnego na przekwalifikowanie. Zdaniem młodzieży alternatywą działania w sytuacji braku pracy po ukończeniu szkoły jest emigracja. W 1993 roku zmalała — w porównaniu z rokiem 1991 — liczba osób deklaruujących gotowość wyjazdu z kraju w sytuacji zagrożenia bezrobociem (z 11,5% do 4,7%). Prawdopodobnie taka opcja, tj. znalezienie pracy za granicą, jest obecnie o wiele trudniejsza niż w początkowym okresie przemian w Europie Wschodniej i Środkowej.

Stosunkowo niewiele młodych osób myślało zarówno w 1991, jak i w 1993 roku o założeniu własnej firmy i podjęciu działalności „na własny rachunek”, prawdopodobnie ze względu na brak środków finansowych, potrzebnych do rozpoczęcia takiej działalności (8,4% badanych w 1991 roku i 5,3% osób w roku 1993). Wzrosła natomiast obecnie liczba chętnych

nych do pracy w różnego rodzaju firmach prywatnych (z 2,5% w roku 1991 do 11,3% w roku 1993).

Wnioski

Wyniki badań wskazują na to, że w poglądach i ocenach młodzieży przygotowującej się do podjęcia pierwszej pracy zaszły pewne zmiany w okresie ostatnich 2 lat. Przede wszystkim można zauważyć spadek akceptacji bezrobocia wśród młodzieży w miarę trwania i narastania tego zjawiska. Coraz mniej osób uważa je za zjawisko normalne czy wręcz konieczne. Mniejsza jest też grupa optymistów uważających, że „jakaś praca zawsze się znajdzie” czy „jakoś to będzie”. Wzrosła natomiast liczba osób pesymistycznie przewidujących dalszy znaczny wzrost bezrobocia, co — biorąc pod uwagę jego aktualny wysoki wskaźnik — wydaje się wizją wręcz katastroficzną.

Młodzież czyni bardziej zdecydowane przewidywania dotyczące własnych perspektyw zawodowych. Po 3 latach doświadczeń z bezrobociem w Polsce zdecydowanie zmalała liczba tych, którzy nie wiedzą, jak oszacować swoje szanse znalezienia pracy. Świadczy to o lepszej znajomości rynku pracy wśród młodzieży kończącej naukę w 1993 roku.

Pewne zmiany zaobserwować można w sposobach radzenia sobie młodych ludzi z bezrobociem (czy raczej — wizją bezrobocia).

Wzrosła świadomość znaczenia indywidualnych właściwości jednostki. Inteligencja, kompetencje zawodowe, przedsiębiorczość — to kapitał młodego człowieka, dzięki któremu mogą wzrosnąć jego szanse znalezienia pracy. Zwiększyła się przy tym również liczba tych, którzy spostrzegają przydatność tzw. układów, znajomości czy więzi rodzinnych dla zapewnienia sobie dobrego startu zawodowego.

Zaobserwowane w badaniach zmiany są wyrazem ogólnych przemian zachodzących w świadomości różnych grup społecznych zagrożonych bezrobociem. A. B a ņ k a (1992) opisuje zmiany, jakie do roku 1992 zaszły w świadomości bezrobotnych z województwa poznańskiego. Polegają one m.in. na przewartościowaniach związanych z pracą, wzroście pesymizmu i postaw lękowych, mniejszej akceptacji pracy „na czarno”. Młodzież jest wprawdzie tą grupą, która nie ma bezpośrednich negatywnych doświadczeń związanych z brakiem pracy (stąd może nawet minimalizuje skutki bezrobocia), ale również w jej przypadku nastąpiła krystalizacja poznawczej reprezentacji zjawiska bezrobocia.

Bibliografia

- B a ń k a A., 1992: *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*. Poznań, Wydawnictwo Print-8.
- D o n o v a n A., O d d y M., 1982: *Psychosocial Aspects of Unemployment: An Investigation into the Emotional and Social Adjustment of School Leavers*. „Journal of Adolescence”, Vol. 5, s. 15—30.
- F e a t h e r N. T., 1982: *Unemployment and its Psychological Correlates: A Study of Depressive Symptoms of Self-Esteem. Protestant Ethic Values, Attributional Style and Apathy*. „Australian Journal of Psychology”, Vol. 34, s. 309—323.
- F u r n h a m A., 1984: *Getting a Job: School-Leavers Perceptions of Employment Prospects*. „British Journal of Educational Psychology”, Vol. 54, s. 293—305.
- F u r n h a n A., 1988: *Unemployment*. In: *Handbook of Economic Psychology*. Eds. W. F. Van Raaij, G. M. Van Veldhoven, K. E. Warneryd. AH Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, s. 594—637.
- G m y t r a s i e w i c z M., P a s t w a M., 1991: *Bezrobocie a edukacja*. „Polityka Społeczna”, nr 2, s. 3—6.
- G u r n e y R., 1981: *Leaving School, Facing Unemployment and Making Attributions about the Causes of Unemployment*. „Journal of Vocational Behaviour”, Vol. 18, s. 79—91.
- J a h o d a M., 1982: *Employment and Unemployment. A Social-Psychological Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.
- N o w i c k a - L i p a B., 1993: *Percepcja bezrobocia wśród młodzieży przygotowującej się do podjęcia pierwszej pracy*. [Nie publikowana praca magisterska. Uniwersytet Śląski, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Katowice].
- P i e t r a s M., 1991: *Polish Young People's Perception of Unemployment*. [Nie publikowany referat, IAREP/SASE Conference of Interdisciplinary Approaches to the Study of Economic Problems. Stockholm].